

PROLOOG

Op een avond in Jepara, een kleine stad aan de noordkust van Java, zitten we beiden achter op een motor. Onze chauffeurs zijn jonge activisten en ze scheuren behendig zigzaggend langs auto's, vrachtwagens en andere motoren in de richting van de Pasar Buah Ngabul, een kleine fruitmarkt aan de Jalan Raya Jepara-Kudus. Ondanks de vaart die we maken, voelt de lucht klam. Af en toe kruisen onze blikken elkaar. Feba draagt een helm die veel te groot is, terwijl Lara haar schoenmaat 41 met moeite op de voetsteunen naast het achterwiel kwijt kan.

We rijden naar een plek waar een mural wordt geschilderd als protest tegen de Indonesische regering. Aanleiding voor deze actie is de rechtszaak tegen onderzoeker en milieu-activist Daniel Tangkilisan. Langs ons schieten een tiental bekende gezichten van mensen die we de afgelopen dagen in Jepara hebben ontmoet. Het zijn jonge mannen en vrouwen, allemaal twintigers. Allemaal begaan met Daniel en de zaak waarvoor hij nu al een aantal weken in de gevangenis zit.

We zijn op Java om onderzoek te doen naar de herinneringscultuur rond Kartini, een nationale heldin van Indonesië die ieder jaar op haar verjaardag herdacht wordt vanwege haar inzet voor vrouwenrechten. Als dochter van de

regent¹ van Jepara pleitte zij zo'n 125 jaar geleden in brieven en artikelen hartstochtelijk voor de emancipatie van de Javaanse vrouw en voor een wereld die gekenmerkt zou worden door liefde en gelijkheid.

Omdat wij Kartini's gedachtegoed nog altijd urgent achten, wilden wij een selectie van haar brieven samenstellen, inleiden en opnieuw uitgeven. Het was daarbij vanzelfsprekend om niet alleen de stoffige archieven in te duiken, maar ook naar Indonesië af te reizen. Hoe kun je immers de geschriften cureren van een vrouw die zó verweven is met de geschiedenis en cultuur van haar land, zonder zelf op de grond te hebben gestaan waar zij leefde en de lucht in te ademen die haar gedachten voedde? We wilden begrijpen hoe de geest van Kartini vandaag de dag in haar geboorteland voortleeft en hoe Indonesische jongeren omgaan met genderproblematiek en maatschappelijke uitdagingen waar Kartini al meer dan een eeuw geleden over schreef. Ondanks het feit dat onze onderzoeksopzet dus vrij helder was, zijn we nu betrokken geraakt bij een rechtszaak en zijn we op weg naar de protestactie van een groep milieuactivisten. Hoe konden we zó ver van ons oorspronkelijke doel zijn afgedreven?

Het antwoord op die vraag is eigenlijk vrij eenvoudig: Daniel is een oude bekende van Feba en hij zou, als onderzoeker verbonden aan het culturele collectief Rumah Kartini², onze gids in Jepara zijn, ware het niet dat hij gearresteerd werd. Tijdens de voorbereidingen voor onze reis had hij al terloops vermeld dat hij aangeklaagd was vanwege zijn kri-

1 Javaanse vorst die in de koloniale tijd namens het Nederlandse gouvernement een regentschap – vergelijkbaar met een gemeente – bestuurde.

2 Grassrootscollectief dat zich inzet voor het behoud van de nalatenschap van Kartini.

tiel op illegale garnalenkwekerijen bij Karimunjawa, een eiland op drie uur varen van de kust van Jepara. Zijn bezwaren op sociale media werden gezien als smaad, wat volgens de ITE-wet strafbaar is. Deze wet wordt vaak gebruikt om de digitale vrijheid van meningsuiting in te perken.

Enkele weken voor ons vertrek vernamen we dat hij was opgepakt en in afwachting van zijn rechtszaak vastzat. Gelukkig nam Natalia, een vriendin van Daniel en oprichter van het lokale vrouwelijke kunstcollectief Jaladara, het contact met ons over. Tijdens ons verblijf in Jepara leidde zij ons rond. Samen bezochten we verschillende plekken die te maken hadden met het leven van Kartini, zoals haar voormalig woonhuis, Museum RA Kartini en het strand waar ze in haar brieven veel over schreef. Daarnaast organiseerde Natalia een avond waarop wij met jongeren, die verbonden zijn aan Jaladara en Rumah Kartini, in gesprek gingen over de erfenis van de nationale heldin.

Wat bleek: we bevonden ons te midden van een groep jonge inwoners van Jepara die niet alleen interesse hadden in kunst, geschiedenis en feminisme, maar ook begaan waren met andere maatschappelijke thema's zoals het milieu, economische ongelijkheid en de verhouding tussen kolonialisme en kapitalisme. Ze namen ons op sleeptouw: we konden Jepara niet verlaten zonder met onze eigen ogen te zien hoe geld en kapitaal nog altijd mensenlevens in hun greep houden. En was dat niet precies een van de zaken waar Kartini zich met haar schrijven tegen verzette? We woonden de rechtszaak tegen Daniel bij en werden vervolgens meegevraagd om de kunstenaars die een muurschildering zouden maken, live in actie te zien.

Putra,³ bij wie Lara achterop zit, haalt met een scherpe ma-

3 Om veiligheidsredenen gebruiken we een alias voor de activisten, op Daniel en Natalia na.

noeuvr een vrachtwagen in. De wagen moet remmen om de motor niet te raken. Feba houdt haar adem in. We hebben van alles ingepland tijdens deze reis, maar een verkeersongeluk staat niet in onze agenda. Putra schakelt een tandje bij en hij en Lara verdwijnen in het verkeer. In de bak van de vrachtwagen schudden dikke boomstammen heen en weer.

‘Dat is teakhout,’ vertelt Ayu, de jonge activiste die Feba achterop heeft. Ze wijst met haar tengere vinger naar de boomstammen. Dit kustgebied staat al sinds Kartini’s tijd bekend om zijn houtsnijwerk en teakhout is bijzonder geliefd vanwege zijn gladde textuur, scherpe nerf en uniforme kleur. ‘Het splijt niet, waardoor het ideaal is voor gedetailleerde motieven,’ vervolgt Ayu. Deze boomstammen gaan waarschijnlijk naar een van de vele werkplaatsen in de regio, om uiteindelijk te worden bewerkt tot meubels.

Wat een contrast zijn de dagen in Jepara met de rest van onze reis. Een week eerder landden we op vliegveld Soekarno-Hatta. In Jakarta gaven we twee colleges aan de Universitas Indonesia over ons onderzoek en organiseerden we een discussie in cultureel centrum Taman Ismail Marzuki. Ook bezochten we het nationaal archief en een oud-minister van Onderwijs die bezig was met de publicatie van Kartini’s brieven in het Indonesisch. Deze ontmoetingen waren stuk voor stuk interessant, maar het waren ook allemaal formele gesprekken, gefaciliteerd door mensen en instituten die verbonden zijn aan de universiteit of de overheid.

Tegen tien uur ’s avonds komen we aan bij de rand van de fruitmarkt. Naast een doeriankraam zijn twee kunstenaars al begonnen het patroon van de muurschildering te schetsen op een transformatorhuisje: een hand die het staartje van een garnaal vasthoudt tegen een decor van zeeleven. Als zij klaar zijn met de schets, nemen verschillende jongeren om

de beurt de kwast over en kleuren het patroon in.

De lucht ruikt zoet door de doerians die een paar meter verderop uitgestald liggen. We bestellen er twee en als we gaan zitten op een lange houten bank, worden de opengesneden vruchten door de verkoopster tussen ons in gelegd. We lepelen het vruchtvlees op met onze vingers terwijl we praten met onze nieuwe vrienden en toekijken hoe de muurschildering steeds meer vorm krijgt.

‘De adel wil het rijk alleen hebben,’ schreef Kartini in 1900, ‘hij alleen mag het hoogste gezag in het land in handen hebben, zich de Westersche beschaving en ontwikkeling eigen maken. En de Regeering helpt en steunt hem, temeer daar zij daar zelf voordeel van heeft.’

Hoe ironisch dat wij er bijna 125 jaar later in Jepara getuige van zijn hoe de Indonesische overheid het belang lijkt te verdedigen van de eigenaren van illegale garnalenkwekerijen, terwijl de natuur en de lokale bevolking het daarbij moeten ontgelden! De kwekerijen hebben de koraalriffen beschadigd, het zeewater vervuild en de ontbossing van mangrove veroorzaakt. Nu kunnen vissers geen vissen meer vangen in de omgeving. Ook vrouwen zijn hun inkomen kwijt, lieten we ons eerder vertellen door een activiste. In het tussenseizoen, wanneer het water zich terugtrekt, zoeken vrouwen schelpdieren bij de mangrove. Nu de mangrove weg is, leven er geen dieren meer. Zeewierplantages van lokale bewoners zijn ook failliet gegaan, want in het vervuilde water kan geen zeewier groeien.

‘We zijn niet pessimistisch over de zaak van Daniel,’ zegt Putra terwijl hij een stuk doerian in zijn mond stopt. ‘Want het zit goed met de verdediging. Maar optimistisch kunnen we ook niet zijn. De mensen achter de kwekerijen hebben veel macht en geld kan alles veranderen.’

Ditha, een van de activisten, komt aangelopen en voegt

zich bij ons. We praten verder. Over hoe kolonialisme is vervangen door kapitalisme. Hoe dat eigenlijk hetzelfde systeem is, maar dan met andere mensen aan de macht. We bespreken hoe vrouwenrechten in Nederland zich verhouden tot die in Indonesië. Ayu en Ditha vertellen dat ze regelmatig workshops over textielverven en weeftechnieken organiseren voor lokale vrouwen. Net als Kartini willen ze ook de mensen om hen heen emanciperen.

Dan komt de verkoopster van de doeriankraam bij ons zitten. De zestiger luistert met een half oor naar ons gesprek en vraagt ons om de doerians af te rekenen. Er ontstaat een discussie. Putra vindt dat ze ons een veel te hoge prijs rekent. 'Ze merkt dat jullie niet van hier zijn,' zegt hij.

We antwoorden hem dat dat niet erg is. Feba betaalt het gevraagde bedrag, hoewel het ook ongemakkelijk voelt: hoe nonchalant we een paar euro's extra kunnen betalen met ons Europese inkomen en daar geen boterham meer of minder om zullen eten. Zodra het briefgeld in de zak van de verkoopster is verdwenen, gaan de lichten van de kraam uit. De muurschildering wordt afgemaakt in het vale licht van een straatlantaarn.

Dan staat Ayu op. 'Ik moet naar huis,' zegt ze. 'Het is al laat en ik moet morgen een werkstuk inleveren.' Ze stapt op haar motor en roept dat ze ons de volgende dag weer zal zien. Terwijl ze de weg op rijdt en haar rode helm langzaam uit het zicht verdwijnt, kunnen we niet anders dan denken aan Kartini. 'Mijne vrienden hier zeggen, dat wij⁴ verstandig zouden doen, door een jaar of 100 lang te slapen, als wij ontwaakten, dan zou dat net een goede tijd zijn voor ons. Java is dan zoover, als wij 't hebben wilden,' schreef ze in 1899.

Java – of de wereld – is waarschijnlijk nog lang niet zoals

4 Kartini verwijst hier naar zichzelf en haar zussen.

Kartini het wilde hebben. En toch, als ze Ayu zo op haar motor had zien stappen, een vrouw op weg naar haar studieboeken, zou ze niet anders hebben gekund dan glimlachen.